

Széchenyi és az árnyak

Eörsi István drámája a Pesti Színházban

Amióta megszoktuk, hogy történelmi hőseinket nem kell pusztán önmaguk jelképsztereotípiáiként tekintenünk, jelentősen kitágult ezeknek a hősöknek tábora és „mozgásterülete”; alakjainkon keresztül részletesebb — és ezzel hitelesebb — konfliktusokban tudja a művészet is ábrázolni küzdelmeiket: igazságait vagy tévedéseiket. A szabadságharc korának és a kor holdudvarának egyedüli hőse többé nem csupán Kossuth; az időszak politikai-ideológiai komplexitásának ábrázolására nyilvánosság elé kerültek olyan műalkotások, amelyeknek, mondjuk, Görgey a főszereplője vagy Széchenyi István. Ez utóbbi alakra épült alkotások sorából elég, ha *Németh László* drámájára utalunk, vagy *Szabó György* nemrég vitát is kiváltott televíziójátékára; ezek — a Széchenyi körül megélt, különböző történelmi kutatásokkal párhuzamosan — azt a történelmi szerepet boncolták, amelyet a „legnagyobb magyar” a forradalmiság és a monarchizmus, az ugrás-előrelépés és a reakció kettős malomköve között őrölve játszott.

Széchenyit választotta új drámája (a színlap szerint: *grotzesk tragédiája*) főhőséül *Eörsi István* is — ám különös viszonyban van vele. Szereti és elutasítja egyszerre; nagyra becsüli és megtagadja. Ennélfogva azután a drámában sem diadalra jutni, sem elbukni nem engedi, s noha a pisztoly folytonosan az asztalon van, az még az utolsó pillanatban sem dörög el.

Nem is csak arról az oly gyakran ismétlődő antagonisztikus viszonyról van szó, amikor az író történelmi hőst mint embert megbecsüli és mint gondolkodót elutasítja. *Eörsit a történelmi helyzetkép* érdekl, az *intellektuális szituáció*, s azzal van ilyen ambivalens viszonyban. Színpadán Széchenyi az egyetlen „fej”, az ő szellemi színvonalára nem enged jutni senkit (ezért Kossuthot is csak mint fiatal szerkesztőt lépteti fel, s a közismerten briliáns logikájú Metternichből egy tucatudvaroncot csinál): darabjának tehát Széchenyi a *gondolati* hőse is — de már Döblingben a teljes bekerítettség állapotában, reménytelen helyzetben.

Már a *nyitójelenetben* is nyers egyértelműséggel fogalmazza meg a szituációt: a hírhedt „házmotózás” után vagyunk, s Babarcsi hadtörténész alezredes, az udvar embere, a gróf hivatalos „összekötője” nyíltan felveti az öngyilkosság gondolatát a kényelmetlenné lett magánbeteg előtt, akinek szabadon hagyása éppoly sokat árthat a császári ház tekintélyének, mint nyilvános elféltetése.

Széchenyi nem lepődik meg a gondolon; nem most találkozik vele először a maga meditációiban sem. Úgy érzi, teljesen körül van kerítve (az író szerint ez a tudat belső összeomlásának forrása is), s most igyekszik felidézni, hogyan jutott idáig, s hogy lehetséges-e számára kiút. Látomásaival maga elé vetíti mindazokat, akiket ellenfeleinek vél, hogy összecsapjon velük, s újra lefolytassa a vitát: „árnyként” megjelenik a fiatal császár és Metternich, Kossuth (akivel alapjában szimpatizál), a monarchia rendőrmisztère, Falk Miksa és a „túlélő” értelmiségi negatív típusát jelképező Kecskeméthy Aurél újságíró, a hajdani eszmétárs, aki megalkudott a rendszerrel. Megidéz a családi kört is: feleségét és Béla fiát — mindhiába. Egyik látogató sem akar vagy tud kezét nyújtani felé, s minden vendégség csupán eggyel szaporítja a pisztolyainak számát.

Ez az *eszméi számvetéssorozat* adja a dráma anyagát. Széchenyi tragédiájának oka *Eörsi* felfogásában nemcsak az, hogy a nemzeti-forradalmi gondolat és a monarchizmus eszméje között közvetíteni akaró reformer-elgondolásaihoz nem talál harcostársakra (tehát egyfajta „harmadik utas” program kudarca), hanem főként az, hogy a bukott forradalom utáni periódusban (szükségképpen) nem akad szellemileg egyenrangú partnerre. Még ellenfélre sem. Nemcsak a magyar nemzet szerencsétlen korszaka ez, de a széthullás csiráit már magában hordozó monarchia egyik apályidőszaka is, amelyben a kistitűlőség üli orgiáit. Széchenyi tragédiája tehát itt a nagyvonalú reformgondolat törvénytörő kudarca *egy méltatlan korszakban és környezetben*. A grófnak végső lázálmában még a korona is a fejére kerül — de mint uralkodó sem tudna mihez kezdeni ebben a történelmi szituációban és szellemi milióban. Marad a pisztoly.

A dráma legfőbb erénye, hogy ezt a nem egykönnyen reprodukálható, mert a valóságban is számos összetevőből álló eszméi végkövetkeztetést sikerül köny-

nyeden grotzesk jelenetek sorában meg-eleveníteni, és szípközön szellemes dialógusok segítségével közel vinni a nézőhöz. *Eörsi* ironikus szellemességét ismertük már, főként pamfletírózó tárcáiból. Drámai szövegben azonban most sikerült először ezt az írói karakterét meghatározó irályt megvalósítania.

Mig az író az egész szöveg könnyed intellektuális eleganciájával, addig a rendezés — *Horvai István* munkája — első sorban a főhős figurájának és belső karakterének gondos kimunkálásával nyeri meg a nézőt. S ez nemcsak formai bravúr. Ennek a drámának a feszültségét (mint egy krimiben, amelynek előre tud-

(Vincze Lajos rajza)

juk a végét) az adja meg, sikerül-e a főhősnek (az áldozatnak) olyannyira kopózi, „árnyai” fölé kerülni, hogy pusztán ez az intellektuális distancia meghatározza a tragédia súlyát. Széchenyi itt súlyosan a mégoly „felkészült” történelmi ellenfelek fölé magaslik, s ez fokozza a bukás jelentőségét.

Nem utolsósorban a főszereplő *Várkonyi Zoltán* jövőtábol is. Voltaképpen elég nehezen hisszük el, hogy ez a színpadra ma már ritkán lépő színész ilyen technikai-mesterségbeli frissességgel tudjon felépíteni egy szerepet. Az ő Széchenyije testileg megtört, de szelleme most is a régi élénkséggel dolgozik. Nem tud „leállni” — ez is oka személyes tragédiájának. Várkonyi épp ezt a szüntelen (és még vízióiban sem lankadó) szellemi frisséget hangsúlyozza; s olyan kivételes erővel, hogy jelenlétének alapvető része van a sikerben. Mellette Goldberg kezelőorvos szerepében *Tahi-Tóth László*-nak van egy kitűnő jelenete; a *történelmi konfliktus mellett*, de *nem mellékesen*, felvázolt *pszichológiai* drámának ő a másik főszereplője. *Mádi Szabó Gábor* néhány erős vonással egy eddigőtől eltérő Kiss titkár rajzol meg, és jellegzetes figura *Somogyvári Rudolf* Babarcsi alezredese is. *Páger Antal*, *Tordy Géza* és *Bulla Elma* egy-egy epizódja maradt még emlékezetes. *Lakner László* díszlete ehhez a szöveghez kissé nehézkes.

Lukácsy András

Országos tanácskozás Szekszárdon A felnőtt ifjúság

Szekszárdon *A felnőtt ifjúság és az irodalom* címmel az országos irodalmi tanácskozás másnapján, szerdán, a Magyar Írók Szövetsége gyermekirodalmi és ifjúsági szakosztálya a Tolna megyei Könyvtár és KISZ-bizottság közreműködésével immár harmadik alkalommal tartja Tolna megye székhelyén az ifjúság nevelésével kapcsolatos irodalmi kérdéseket megvitató találkozóját.

A két napon át tartó tanácskozás első napján *Dobozy Imre*, a Magyar Írók Szövetségének főtitkára tartott bevezető előadást. Egyebek közt azt *hangsúlyozta*, hogy a *felnőttek — köztük az írók is — mélyebben ismerjék meg bonyolult korunk ifjúságát, jobban értsék meg a fiatalokat, s egyenlő félként beszéljenek velük*. Mindinkább szóhoz kell juttatni a fiatal írókat is — hangoztatta.

Ezután *Illés Lajos* irodalomtörténésznek, a Móra Kiadó főszerkesztőjének vitanáidító előadása hangzott el.

A tanácskozáson részt vett *Baranyai Tibor*, az MSZMP Központi Bizottságának osztályvezető-helyettese, *Tolnai Fe-*